

בס"ד, מסכת חגיגה

פרק ראשון; דף ב

'איזהו קטן כל שאינו יכול לרכוב על כתפיו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית... לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית'. יש מפרשים שהשיעור הוא מירושלים [מקצה העיר, או מאמצעה שהוא מהשילוח – ע' בירושלמי] ועד העזרה ששם היא מצות ראיית פנים [ומה שנקט התנא 'להר הבית', משום שכשיכול לעלות להר הבית שהוא בשיפוע ההר, ממילא עולה הוא עוד במעלות העזרות] (עפ"י תוס' יום טוב).

א. כן נקט גם בחזון איש (קכט, א-ב). ורצה לומר עפ"י שכן נקבע השיעור לעולם, וכל שיכול לילך כדי הליכת הר הבית, גם אם גר במקום רחוק שאי אפשר לו לילך ברגליו עד ירושלים – חייב לעלות. וזה דלא כדברי התוס' (בע"ב ד"ה ומי).
ב. הרש"ש העיר על התו"ט שנראה מדבריו שהיה שיפוע מפתח הר הבית עד מקום המעלות, ואילו מהסוגיא ביומא (טז.) משמע שמפתח ההר היתה הקרקע במישור עד הסורג ולא בשיפוע (וכ"כ הרמב"ם בפירוש המשנה ביומא, וכ"כ הרי"ד שם). ונראה שכוונת התו"ט שהשיפוע נמצא בין ירושלים להר [וכן צדד בשפת אמת ביומא שם, שהיסוד שתחת החומה היה מוגבה, עד שאסקופת פתח ההר היתה בגובה מקביל לתחילת המעלות], וכל שעולה ומגיע לפתח ההר כבר יכול להמשיך הלאה ולעלות במעלות עד העזרה. וכן משמע מלשונו.

ובספר אור שמח (בית הבחירה ג, י) רצה לפרש שיעור 'מירושלים להר הבית' – מפני שאפשר על פי הדין להרחיב את העזרה על פני ההר כולו [אך לא יותר, כמשמעות לשון הרמב"ם שם], ולכך נקבע השיעור לפי מי שיכול לעלות מירושלים להר הבית שהוא מקום הראוי לעזרה. (ומלשונו משמע שגם מי שאינו יכול לעלות ברגליו מהר הבית לעזרה, כיון שמגיע להר הבית חייב הגם שמצות ראיית פנים אינה מתקיימת אלא בעזרה).

'לא קשיא כאן כמשנה ראשונה כאן כמשנה אחרונה'. יש מפרשים להפך מפרש"י (ור"ה והראב"ד ותוס'); לדעת משנה ראשונה, הואיל ועובד את עצמו יום אחד הרי הוא כבן חורין במקצת וחייב, ואילו למשנה אחרונה, כל עוד לא כפו את רבו לשחררו הרי הוא כעבד גמור ופטור מן הראיה [ומיושב לפי זה שהרישא כמשנה ראשונה והסיפא כמשנה אחרונה. ורבינא דיבר לפי משנה אחרונה] (עפ"י לחם משנה, טורי אבן, מרומי שדה, ובה תודה בישוב דברי הרמב"ם שפסק לפטור חצי עבד חצי בן חורין מהראיה. וכ"מ ברמב"ם בפירוש המשנה. וע"ע בבאור פירושו בקהלות יעקב א).

יש אומרים שהרמב"ם דחה תירוץ הגמרא מהלכה, מכח דברי רבינא. ע' כסף משנה קרבן פסח ב, יג. וע"ע בשו"ת עונג יום טוב סוסי"ג נא, ובחדושי הגר"ח על הש"ס. יש להעיר שבלקוטי הלכות לח"ח סתם לחייב, דלא כהרמב"ם.

'מי שחציו עבד וחציו בן חורין, עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד'. בספר קצות החושן (קעה, א) הוכיח (על פי סוגית הגמרא בגטין מב) שהחלוקה לימים נוגעת רק לצד הממוני של העבד, אבל בנוגע לקנין-האיסור שבעבד, אין שייכות חלוקה לזמנים אלא בכל זמן הריהו חצי עבד חצי בן-חורין. וסיבת הדבר מפני שאי אפשר שתיתפס בו קדושת ישראל באופן זמני ואחר כך יחזור להשתעבד כעבד כנעני.

לפי זה כתב, אסור לרבו לעבוד בו עבודת פרך שהרי חציו ישראל. [ובזה הסביר דברי הרשב"א (בשבת ד. שאין איסור לשחרר חצי עבד חצי בן-חורין לפי שאין בו 'תעבודו', משום צד חירות שבו. (וכ"כ מסברא דנפשיה בפרות יוסף גטין מא)]. וע"ע ספר החינוך שמו; תוס' כאן ובגטין לח ד"ה כל המשחרר; טורי אבן; דבר אברהם לט, ד; קובץ שעורים והגהות ר"מ שטראשון ב"ב יג; ספר הזכרון לגר"ח שמואלביץ עמ' רד. ואף למשנה אחרונה שכופין את רבו לשחררו, יש נפקותא בדבר באופנים שאין כפיה, כגון ביתומים או בשפחה כנענית שאז מחלקים לימים כמו למשנה ראשונה, כמבואר בתוס' ובשאר ראשונים (גטין מב. וכן נפסק בשו"ע – יו"ד רסז).

ובמקום אחר (רמט, ב) כתב הקצוה"ח שנראה ששיטת הירושלמי אינה כן אלא קנוי הוא לכל דבריו ליום אחד, וביום הבא אינו עבד, וחוזר חלילה. ושמא סובר הירושלמי שקדושה יכולה לפקוע בכדי (ע' נדרים ל). ויש מפרשים הירושלמי באופן אחר (ע' הת"ס וע"ש במראה הפנים. וכן בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"א פח) האריך לבאר שאף לשיטת הירושלמי אין חלוקה לזמנים בנוגע לאיסורין, וכל דברי הירושלמי אמורים על תפישת קידושין בלבד. וע"ע באריכות בקהלות יעקב הגיגה א-ב וב"ב יא).

(ע"ב) 'כופין את רבו ועושה אותו בן חורין'. יש להסתפק בחיוב 'ערבות' שכל איש ישראל ערב על קיום מצוות של ישראל חברו, האם חייב גם כן להוציא הוצאות מממונו כדי לקיים חיובו זה? ואין להוכיח שאלה זו מחיוב האדון לשחרר חצי עבדו כדי שיקיים הלה את מצוותו – אדרבה, כאן היא תקנת חכמים מיוחדת לכפות את האדון מפני תיקון העולם ולצורך מצוה רבה, אבל בעלמא לא שמענו (חירושי הגר"ר בענגיס ח"א סוס"י ד).

מבואר שם טעם הצד לפטור, מפני שאדם עצמו שחייב במצוה אין ממון לקיימה, והרי הוא אנוס ואנוס רחמנא פטריה, וממילא גם חברו אינו חייב לדאוג בממונו למצוותו. והביא גם מהתוס' שמשום מצות פריה ורביה לבד לא היו כופין את רבו כיון שהעבד אנוס. ומשמע לכאורה שבאופן שאין הוא אנוס, מחייבים את השני להוציא ממון לצורך מצוה של זה. אך מסתבר שאין מחייבים את חברו להפסיד ממנו עבוד זה שמזיד ואינו מקיים את חיובו. עוד נראה שאין להביא מכאן ראיה כיון שבעלותו של האדון היא המונעת את קיום המצוה והריתו כמונע את חברו ממצוותו אעפ"י שלא פשע בדבר, לכך חייבוהו חכמים לשחררו.

ראשי פרקים, ציונים והפניות

רש"י ד"ה אי זהו ה'טילו חכמים על אביו ועל אמו לחנכו במצות'. על השיטות השונות אם מצות חינוך מוטלת על האם – ע' במצוין בסוכה ב:

ז'עבדים שאינם משוחררים... מי שחציו עבד וחציו בן חורין'. מבואר שעבדים משוחררים חייבים בראיה. וכן מי שחציו עבד וחציו בן חורין היה חייב לולא שהיה לו פטור מיוחד (כדלהלן). והקשה הטורי-אבן (כאן ולהלן ו) הלא אין להם ירושה בארץ ישראל והרי אמרו (בפסחים ה) שמי שאין לו קרקע פטור מראיה שנאמר ולא יחמד איש את ארצך בעלתך לראת... ויש שכתבו אופנים שתהא להם קרקע חלוטה לצמיתות או אף ירושה (ע' שפת אמת; דבר אברהם ח"א ה, ג בהגהה).

וי"א שלענין עליה לרגל אין הדבר תלוי במי שיש לו חלק בארץ אלא אם יש לו קרקע במציאות בזמן

הוהו [שאפשר שיחמדוה], גם אם אין לו בה קנין הגוף לצמיתות, ולכך אעפ"י שאין להם ירושה הלא יתכן שקנו או קיבלו קרקע, ואף על פי שהיא חוזרת ביובל (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ב קיג). והנצי"ב והשפת-אמת כתבו לחדש שמי שאין לו קרקע לא נפטר אלא מלעלות לירושלים, אבל אם הוא כבר נמצא בירושלים, חל עליו חיוב להראות בעזרה.

(ע"ב) 'כופין את רבו ועושה אותו בן חורין'. התוספות הקשו מדוע לא נאמר יבוא עשה של 'פריה ורביה' וידחה לא-תעשה ד'לא יהיה קדש' – וכבר דנו האחרונים לומר שכיון שה'עשה' מוטל על צד החירות שבו וה'לאו' על צד העבדות – שמא יש לדנו כשני אנשים שאין שייך לומר שידחה העשה של זה את הלאו של זה – ע' טורי אבן; מנחת חינוך לה; פורת יוסף גטין מא; חידושי הגר"ח על הש"ס.

[וע' כיוצא בזה בתוס', שלכך אינו נושא ממורת או נתינה, כי צד עבדות שבו משתמש באשת איש – והלא אף אם נאמר שיסוד איסור אשת איש אינו מצד הקנין אלא ערוה כשאר עריות (וכבר דן בזה האבני-מלואים ועוד), מכל מקום אשת איש של עצמו היא ולא של אדם אחר – ומבואר שחצי עבד חצי בן חורין חלוק בדינו כתרי גברי. וצ"ב].

אחד מתירוצי התוס' הוא שאין קיום העשה בא בזמן דחיית הלאו ממש כי מצות פריה ורביה אינו מקיים אלא בגמר ביאה. וכבר נחלקו הראשונים בכל כגון זה אם נחשב 'בעידנא' – ע' תוס' זבחים צז; ובפסקי התוס' שם; רשב"א שבת; ר"ן נמוקי יוסף פ"ב דבבא מציעא; שער המלך סוף הל' איסור"ב; בית הלוי ח"א א; המאיר לעולם א; מהר"ץ חיות ביצה ה. וע' זכר יצחק לא ד"ה ונראה דהחילוק; שעורי ר' שמואל ב"ב יג; חידושי הנצי"ב ומאור ישראל ואור הישר. וע"ע במובא ביוסף דעת פסחים פה.

עוד דנו מהאחרונים שלכאורה ניתן לומר שמצות פריה ורביה אינה מתקיימת אלא בלידת הבנים, וא"כ אף לענין דחיית לאו אין לנו לדון על זמן הביאה – ע' מנחת חינוך א; פרי יצחק ח"א מב; קובץ ביאורים גטין אות כו; שו"ת אגרות משה אה"ע ח"ב יח. וע' אתון דאוריתא.

[וסברת התוס', הגם שאינו בטוח שיוולדו לו בן ובת מ"מ כיון שעושה המוטל עליו נחשב כמקיים ה'עשה' כבר באותה שעה לענין דחיית 'לאו'. מפי הגרשז"א זצ"ל].

ויש סוברים שעבד פטור ממצות פריה ורביה ואינו חייב אלא ב'לשבת יצרה' כאשה. (התוס' כאן דחו שיטה זו אבל בגטין וב"ב נקטו כן, מפני שהוקש לאשה בחיוב מצוות. ואף על פי שהאשה פטורה משום 'וכבשה' וזה לכאורה אין שייך בעבד, אעפ"כ הוקש לה לכל דיניה ללא התחשבות בטעם הפטור, וכבר דנו בכגון זה באחרונים – ע' משנה למלך מלכים י; (שער המלך מילה); קרני ראם; זכר יצחק לב.

ובמה שכתבו התוס' כאן שאפילו נכרי בכלל פריה ורביה, ותמה על כך המהרש"א מגמרא סנהדרין – ע' במצוין בסנהדרין נו בענין זה.

עוד בבאור דברי התוס' בסוגיתנו – ע' שער המלך עבדים ג, ג; צל"ח פסחים פה. ט"ז אה"ע א; אבני מלואים א, ב; פרי יצחק ח"א מא-מב; אחיעזר ח"ג עח, א; קובץ שעורים ושעורי ר' שמואל ב"ב יג; קהלות יעקב שם י; בית ישי לו, א.

על קושיית התוס' הלא המשחרר עבדו עובר בעשה ואין אומרים לאדם חטא כדי שיוכה חברך, ואם כן מדוע מחייבים את הרב כדי שיוכה העבד – ע' שיטות הפוסקים במובא בשבת ד.

פרפראות וענינים

'במועדים לחזר על המסכת השייכת לאותו מועד. וענין גדול לחזר על מסכת חגיגה בכל רגל, אחרי שאין בידינו בעודה"ר לעלות ולראות ולקיים בפועל'.

שיז

(מהנהגות הגרי"מ רבינוביץ, בסוף ספרו 'אפיקי ים')

*

'יראה – יראה, כדרך שבא לראות כך בא ליראות' –

'בן אדם, ראה תמיד את בוראך בעיני שכלך כי ה' השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש אלקים, היינו שבעיני שכלו דורשו. ובראייתך תעשה רושם, כמו הנעמה שבהסתכלה בביצתה היטב נוצרת ומתקמת בתוך הביצה הנעמה ומתבקעת ויוצאת. וכן ה' בהסתכלו בך ישפיע לך כל מיני שפע וברכה.

ועל זה כתיב 'יראה כל זכורך' וארוז': 'יראה – יראה, כדרך שבא לראות כך בא ליראות. ולהמון עם הוא ג' רגלים בשנה, בזמן המקדש, אבל למשכילים כל יום תמיד בכל שעה, בכל מקום, בהסתכלך כלפי מעלה ברעותא דלבא, יתעורר עלך אתערותא מרעווא דכל רעוין בריך הוא בריך שמיה לעלם ולעלמי עלמיא'.

(ספר חרדים פרק ד' דברי כבושין'. וראה עוד בספר אור הישר להלן ד. ד"ה רב הונא)

'... ויש עוד השגה גדולה יותר, הדומה לראיה, כטעם (שבת פט): 'מחוי להו יצחק הקב"ה בעיניהו' – והוא ההכרה דמצד הנסים, שעל ידי הנס נראה לעין פעולת הש"י. וזהו קדושת ימים טובים שנקבעו על הנסים, דישראל מקדשי, דצריך שיקדם לזה קדושת ישראל, דלא עביד קוב"ה ניסא לשיקרא, ועל ידי הקדושה הקודמת דישראל, היא אמונה הפשוטה, על ידי זה יבוא להשגה גדולה הדומה לראיה שהוא ביום טוב **דיראה כל זכורך** ודרשו רז"ל יראה – יראה, כטעם 'אברהם הוליד את יצחק', דזהו דרגא דפחד יצחק שעל ידי הראיה בא היראה כמו שכתב בהג"ה דריש או"ח. וזה טעם **בהר ה' יראה** – שנתגלה בעקידת יצחק ראייה זו, שההקרבת נפשו להש"י לקרבן זה בא מצד הראיה, כמו שאיתא בזהר... (מתוך רסיסי לילה מז).

דף ג

'חרש באזנו אחת פטור מן הראיה שנאמר באזניהם' ולמדנו גזרה שוה ראייה מהקהל, כדלעיל (מהרש"א).

'אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע'. פירוש, אנשים באים כדי לדעת וללמוד [ולא שבשעת הקהל קוראים בעצמם אלא רק שומעים את קריאת המלך, אלא שמשמיעתם יבואו ללמוד בעצמם בביתם. עפ"י אגרות משה או"ח ח"א לב, ג]. ונשים באות לשמוע מצוה כדי לקיימה, ולא לשם ידיעה ולימוד (עפ"י מהרש"א).

וכן פירש בבית הלוי (ח"א ו), והוכיח מכמה מקומות שאף באותן הלכות שהאשה מצווה בהן, אין הלימוד אלא כהכשר מצוה לדעת המעשה אשר תעשה.

ואולם בהגהות ריעב"ץ (בקדושין לד. ובעירובין צו) צידד שנשים חייבות במצות תלמוד תורה במצוות שלהן. וכן משמע לכאורה משיטות הפוסקים שאין אשה מברכת על מצוות עשה שהומן גרמן ואעפ"כ מברכת בתורה – הרי משמע שמצווה היא במצות ת"ת (וי"ל). וע' גם בבאור הלכה (מז) שלדעות הפוסקים שמברכת בתורה משום שחייבת בלימוד ההלכות השייכות לה, יכולה להוציא את האיש בברכתה [ובשבט הלוי (ח"א רה) פקפק בזה] – מזה משמע לכאורה שלא כדעת בית הלוי, כי לדבריו